

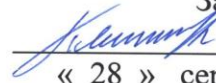
**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА**

Кафедра всевітньої історії та міжнародних відносин

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ТА СОЦІОГУМАНІТАРНИХ
ДИСЦИПЛІН ІМЕНІ О.М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО

«Затверджую»

Завідувач кафедри

 О.М. Лазаревський

« 28 » серпня 2020 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**ІСТОРИЧНА КОМУНІКОЛОГІЯ І КУЛЬТУРА КОМУНІКАЦІЇ ДОБИ
СЕРДНЬОВІЧЧЯ Й РАНЬОГО МОДЕРНУ**

01 Освіта/Педагогіка.
014 Середня освіта (Історія)

Чернігів
2020-2021 н.р.

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: доктор історичних наук, професор кафедри
всесвітньої історії та міжнародних відносин Дятлов Володимир Олександрович

Робоча програма затверджена на засідання кафедри всесвітньої історії та
міжнародних відносин Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка

Протокол № 1 від 28.08.2020 р.

Завідувач кафедри _____ К.М. Ячменіхін

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	01 Освіта/Педагогіка (шифр і назва)	Обов'язкова	
Модулів – 3		Рік підготовки:	
Змістових модулів – 3	Спеціальність: 014 Середня освіта (Історія)	1-й	
Індивідуальне науково-дослідне завдання _____ (назва)		-	
Загальна кількість годин - 120		Семестр 1-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – самостійної роботи студента - 4	Освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр	Лекції 20	
		Практичні, семінарські 10	
		Лабораторні -	
		Самостійна робота 90	
		Індивідуальні завдання: Вид контролю: залік	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Історична комунікологія і культура комунікації доби середньовіччя й раннього модерну» є поглиблене вивчення культури середньовічної і ранньомодерної європейської цивілізації, ознайомлення майбутніх фахівців з основними науковими методами і підходами історичної комунікології до висвітлення подій даного періоду, які сприятимуть цілісності знань майбутніх педагогів.

Основними завданнями вивчення дисципліни Історична комунікологія і культура комунікації доби середньовіччя й раннього модерну» є

- ознайомлення з об'єктом, предметом, основними завданнями історичної комунікології як нового напрямку в історичній науці, її можливості для опглибленого вивчення нормативних курсів з історії Середніх віків та раннього Модерну країн Європи та Америки;
- закріплення та поглиблення здобутих знань вказаних вище нормативних курсів про історичний поступ середньовічної Європи та Америки;
- розвиток навичок наукового аналізу, спрямованих на забезпечення самостійного осмислення історичного процесу;
- оволодіння практичними навичками роботи з історичними джерелами і науковою літературою;

- формування уміння правильно оформляти методологічний і технічний інструментарій наукових досліджень;
- пробудження і розвиток інтересу до середньовічної історії Європи та Америки, виховання поваги до її культури, звичаїв, традицій;
- формування умінь критично аналізувати отриману з різних джерел інформацію, самостійно трактувати її, застосовувати набуті знання з історії;

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати:

- вихідні поняття та терміни;
- теоретичні та методологічні засади історичної комунікології;
- тематику студій з історії комунікації;
- сучасні підходи до вирішення дискусійних питань історії Середніх віків і раннього Модерну;

вміти :

- аналізувати різні види соціальної, політичної, побутової, міжперсональної комунікації Середньовіччя і раннього Модерну, використовувати набуті знання у практичній роботі.
- аналізувати етнічні, політичні та соціально-економічні процеси на європейському континенті через призму комунікативних зв'язків.
- аналізувати особливості педагогічної комунікації, використовувати набуті знання у практичній роботі.
- Визначати поняття комунікація, його трактування у науковій літературі, визначати динамічний процес розвитку комунікації, її особливості в різних регіонах, використовувати набуті знання у практичній роботі.
- аналізувати модернізаційні процеси у сфері комунікації в епоху Відродження та Реформації.
- аналізувати еволюцію комунікації в Європі, систему комунікативних зв'язків.
- аналізувати основні фактори, що впливали на особливості розвитку комунікації в країнах європейського континенту, аналізувати, зіставляти та порівнювати суспільно-політичні та економічні зміни в цих країнах, що впливали на культуру комунікації.
- аналізувати історичні умови і витоки формування середньовічної культури комунікації, роль церкви в її розвитку.

3. Тематичний план навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1.

Вступ. Історична комунікологія як напрямок історичної науки та навчальний предмет.

Комунікація в системі гуманітарного знання. Походження і зміст поняття комунікація. Комунікативність. Комунікологія. Історична комунікологія та її завдання. Дослідження політичної, міжперсональної комунікації. Вивчення комунікативного простору. Фальшива інформація. Комунікативна природа заколотів, масових заворушень. Комунікативна культура революцій. Технічні засоби комунікації та їх еволюція. Інформаційний і недейний інструментарій різних верств і груп населення. Історична комунікологія в системі історичного знання. Історична комунікологія і джерелознавство. Основні джерела та література з історичної комунікології, методи роботи над ними під час вивчення курсу. Основні етапи розвитку культури комунікації. Проблеми комунікації в історичній літературі.

КУЛЬТУРА КОМУНІКАЦІЇ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.

ТЕМА 1. Засоби, форми і види середньовічної комунікації.

Панування усного слова. Письмо. Каліграфія. Лист і його різновидності. Клерки. Таємна та секретна комунікативність. Фальшива інформація та дезінформація. Мистецтво слова. Мистецтво читання. Латинська мова. Цифрова ментальність. Функції символічної комунікації. Ритуали. Взаємодія права і ритуалу. Візуальні засоби передавання інформації, емоцій, почуттів. Зовнішній вигляд та одяг, його соціальні інформативність. Лайки, чутки, плітки.

ТЕМА 2. Простір і місце комунікації.

Ставлення до простору. Опанування простору. Середньовічні дороги. Середньовічні мегакомунікації. Центри християнської комунікації. Подорожі. Мобільність людей. Поштові і посольські служби. Міста.

комунікативні функції площі, приватних будинків, палаців. Місця сакральної комунікації. Культура релігійної комунікації. Комунікативна система уявного світу. Молитва. Діалог із Богом і святими. Ікони. Літургія. Проповідь. Сповідь. Спілкування з потойбічним світом. На самоті з Богом. Передбачення і провіщення майбутнього.

ТЕМА 3. Політична комунікативність.

Публічність і репрезентація влади. Політична корпоративність. Репрезентація королівського титулу. Ритуальні форми політичної комунікативності. Категорія честі. Процедура легітимізації короля та його політики. Бюргерсько-ресубліканський тип середньовічної комунікативності.

ТЕМА 4. Соціальна комунікація.

Ієрархічність спілкування. Титули і звернення. Корпоративність спілкування. Комунікація військових спільнот. Комунікативна культура селянства. Спілкування ремісників. Спілкування підмайстрів. Комунікативність субкультур. Конфлікти. Середньовічна система інтимної та сімейної комунікації. Сім'я як комунікативний осередок. Школа в системі соціальної комунікації. Схоластика: кодекс педагогічної комунікації. Метод посилення на авторитети. Диспути. Іспит. Книжкова культура.

Змістовий модуль 2. РЕНЕСАНС І ЙОГО КОМУНІКАТИВНІСТЬ

ТЕМА 1. Гуманізм і гутенбергівська культура друкованого слова.

Комунікативний простір. Книгодрукування. Мануфактура для переписування книг. Тиражування і розповсюдження книг. Рукописні та друковані газети. Практична інформація. Книгодрукування і соціалізація людини. Створення запрограмованого іміджу людини. Книжковий світ. Занепад латини. Ділова комунікативність. Мистецтво слова. Підвалини модерної масової культури. Поняття «техне». Ораторські публічні промови. Оратори-софісти. Формування двох напрямків комунікативності.

ТЕМА 3. Гуманістична комунікативність.

Антропоцентрування та змирення комунікативності. Скептицизм. Діалектика серйозного і веселого. «Похвала Глупоті». Пошук гармонії серйозного і веселого. Спілкування гуманістів: дружба обраних. Гуманістичне уявлення про спілкування. Ідея гуманістичних спільнот. Гуманістичне ставлення до дружби. На самоті із собою. Гуманістичне педагогічне спілкування. Шкільне навчання і виховання. Виховання довершеної особистості. Академічне спілкування гуманістів. Перші академії. «Дисциплінарна» система навчання і спілкування.

Змістовий модуль 3. КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА РЕФОРМАЦІЇ

ТЕМА 1. Реформаційна комунікація в соціально-дискусійному просторі

Дискусійний характер комунікації. Діалогізація культури. Символіка. Харизматичні особистості. Відкритість комунікативного простору. Комунікативний простір реформаторів. Об'єднання прихильників нового вчення. Взаємодія лідера і простого народу. Фанатизм. Інформаційна система Реформації. Перехід від образу до слова. Ідея «духовного заклоту». Слово Святого Письма. Друковані видання. Листівки. Проповідь. Руйнація станової замкненості мовної практики. Мова проповіді.

ТЕМА 2. Повсякденно-побутовий рівень реформаційної комунікації.

Розмови на релігійні теми. Спілкування в сім'ях. Роль молоді у розповсюдженні і пропаганді реформаторських ідей. Публіцистичні твори. Різниця в позиціях «батьків» і «дітей». Застольні бесіди. Домашні бесіди в родині. Застольні бесіди Мартіна Лютера.

ТЕМА 3. «Ключові слова» Реформації. Лексика соціального протистояння.

Звинувачення і негативні поняття. Комунікативна практика. Грубість, лайливі слова. Проповідь покірності владі. Магія «солодких слів». Гасло християнської свободи. Покаяння. Гасло рівності. Гасло справедливості. Братерство. Принцип «братерської любові». Поняття «Божої любові». «Братерська», «Божя любов». «Загальне благо». Дійовість соціальних гасел. Гасло «порядку».

Структура навчальної дисципліни

Модуль	Тема	Лекції	Семинарські та практичні заняття	Само-стійна робота
Історична комунікологія і культура комунікації Середньовіччя (V – XI ст.)	1. Предмет і актуальні завдання історичної комунікології.	4	2	10
	2. Засоби, види і простір середньовічної комунікації.	2	2	20

	3. Політична комунікативність.	2	-	10
	4. Соціальна і педагогічна комунікація.	2	2	10
Ренесанс і його комунікативність	5. Гуманізм і гутенбергівська культура друкованого слова.	2		10
	6. Гуманістична комунікативність.	2	4	
3. Пізнє Середньовіччя (XIV – XV ст.)	7. Реформаційна комунікація в соціально-дискусійному просторі	2	-	10
	8. Повсякденно-побутовий рівень реформаційної комунікації.	2	-	10
	9. «Ключові слова» Реформації. Лексика соціального протистояння.	2		10
	Разом	20	10	90

5. Теми семінарських занять

МОДУЛЬ I

Тема 1. Символіка в комунікативних відносинах Середньовіччя (2 години)

1. Комунікативна роль символіки у рицарському середовищі.
2. Символіка і ритуали у формуванні сеньоріально-васальних відносин.
3. Символіка і ритуали у міському середовищі.

Література

- Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры. 2-е изд., – М., 1984.
- Гуревич А.Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. – М., 1990.
- Гофф Жак Ле. Символический ритуал вассалитета // Гофф Жак ле. Другое Средневековье. Время, труд и культура Запада / Пер. с фр. С. В. Чистяковой и Н. В. Шевченко. 2-е изд. – Екатеринбург, 2002.
- Гофф Жак Ле. Цивилизация средневекового Запада. – М., 1992.
- Краснова И. А. Рыцарские ритуалы как формы социально-политической репрезентации горожан Флоренции // Средневековый город. Мезвуз. науч. сборник. – 2009. – Вып. 20. – С. 199 – 211.
- Подаяк Н. Г. Ганзейские съезды второй половины XIV в. : организация, презентация власти и церемониал // Средневековый город. Мезвуз. науч. сборник. – 2009. – Вып. 20. – С. 180 – 198.
- Хачатурян Н. А. Политический театр власти: личности, свершения, иллюзия // Индивидуальное и коллективное в истории. – Саратов, 2004. – С. 125 – 136.
- Шмітт Ж.К. Сенс жесту на середньовічному Заході. – Х., 2002.

Тема 2. Соціальна комунікація (2 години)

1. Ієрархічність і корпоративність спілкування.

2. Інформаційно-комунікативний світ ремісничого середовища.
3. Сім'я як комунікативний осередок.
4. Схоластика: кодекс педагогічної комунікації

Література

- Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст.:
 - Т. II. Ігри обміну / Ф. Бродель. – М. : Прогресс, 1988. – 632 с. ;
 - Т. III. Время мира / Ф. Бродель. – М. : Прогресс, 1992. – 680 с.
- Гофф Жак Ле. Інтелектуали в Середніе века / Жак Ле Гофф / Пер. с франц. А. М. Руткевича, 2-е изд. – СПб. : Изд-во СПб ун-та, 2003. – 160 с.
- Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / А. Я. Гуревич. – М. : Искусство, 1984. – 350 с.
- Добиаш-Рожественская О. А. Культура западно-европейского Средневековья. Научное наследие / О. А. Добиаш-Рожественская. – М. : Наука, 1987. – 352 с.
- Драч Г. В. История мировой культуры : Учебное пособие для вузов по гуманит. спец. / Г. В. Драч, В. Д. Бакулов, В. К. Королев. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2000. – 507 с.
- Из истории культуры Средних веков и Возрождения. – СПб. – М. : Наука, 1976. – 276 с.
- Лучицкая С. И. Культура и общество западноевропейского средневековья / С. И. Лучицкая. – М. : Наука, 1994. – 486 с.
- Платонова Э. Е. Конспект лекций по культурологии / Э. Е. Платонова. – М. : Айрис-пресс, 2003. – 304 с.
- Сапрыкина В. А. Введение в культурологию. Теория и история мировой и отечественной культуры. Учебное пособие в 3-х частях. Конспект лекций / В. А. Сапрыкина. – М. : МГИЭМ, 1995. – Часть I. – 210 с.
- Свасьян К. А. Становление европейской науки / К. А. Свасьян. – М. : Evidentis, 2002. – 438 с.
- Серебряный С. Д. История мировой культуры: Наследие Запада: Античность. Средневековье. Возрождение : Курс лекций / С. Д. Серебряный – М. : Российск. гос. гуманит. ун-т, 1998. – 429 с.
- Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
- Уколова В. И. Античное наследие и культура раннего средневековья (конец V – середина VII ст.) / В. И. Уколова. – М. : Наука, 1989. – 319 с.

Тема 3. Дружба і спілкування гуманістів і реформаторів (4 години)

Заняття 1.

1. Написання і доставка листів. Форми і види спілкування. Роль листування.
2. Обмін інформацією. Носії інформації. Підтвердження довіри до носія інформації.
3. Засоби самоутвердження особистості. Характер звернень. Титули, самооцінки, твердження про інших.

Заняття 2.

1. Дружба інтелектуалів. Форми прояви дружніх відносин.
2. Вплив на дружбу і спілкування релігійного і соціально-політичного протистояння.
2. Ставлення до дружби гуманістів і реформаторів.
3. Форми і шляхи примирення у релігійних і політичних суперечках та дискусіях. примирення.

Література

- Фаузель Г. Мартин Лютер. Жизнь и дело. Т. 1. Биографический очерк и источники к биографии Лютера. Пер. С нем. Ю. А. Голубкина. – Харьков, 1996.
- Брандт С. Корабль дураков. – М., 1989.
- Роттердамский Э. Похвала глупости. Письма темных людей. – М., 1970.
- Гуттен У. фон. Диалоги. – М., 1972.
- Баткин Л. М. Ренессансный миф о человеке // Вопросы литературы. – 1971. – № 9. – С. 112 – 133.
- Вазари Д. Жизнеописания наиболее знаменитых живописцев, ваятелей и зодчих. – М., 1956 – 1971. – Т. 1 – 5.
- Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. – М., 1965.
- Баркхардт Я. Культура Италии в эпоху Возрождения. – М.: Интрада, 1996.
- Баткин Л.М. Итальянское Возрождение в поисках индивидуальности. – М.: Наука, 1989.
- Брагина Л.М. Итальянский гуманизм. Этические учения XIV-XV вв. – М.: Высш.школа, 1977.
- Итальянская новелла Возрождения. – М.: Худ. лит-ра, 1984.
- Культура Возрождения XVI в. – М.: Наука, 1997.

МОДУЛЬ II

Тема 1. Повсякденне спілкування в епоху пізнього Середньовіччя і раннього Модерну (2 години)

1. Характер звернень у спілкуванні батьків і дітей. Повсякденні справи і турботи в листуванні.
2. Релігійна комунікація. Виховання благочестя напередодні Реформації.
3. Реформація у повсякденному спілкуванні в сім'ях та міському середовищі.
4. Релігійне протистояння та його вплив на сімейні взаємини та спілкування.

Література

- Еразм Роттердамський. Похвала Глупоті. Домашні Бесіди / Переклад з латини В. Литвинова, Й. Кобова. – К.: Основи, 1993. (Настанови вихователя (С. 124 -125); Рицар без коня або самозвана знатність (С. 261 -269))
- Ощепкова М. М. «Письмо к сыну Филиппо» Аламанно Ринуччини (Вступительная статья, перевод с латинского и комментарий) // Человек в культуре Возрождения. – М.: Наука, 2001. – С. 239 – 252.
- Краснова И. А. Образ жизни и строй чувств женщин в итальянских проповедях эпохи Возрождения // Человек в культуре Возрождения. – М.: Наука, 2001. – С. 65 -78.
- Логутнова К. постановке проблемы личности в позднесредневековом религиозном движении «Новое благочестие» // Человек в культуре Возрождения. – М.: Наука, 2001. – С. 161 – 170.
- Зарецкий Ю. П. Детство в ренессансной автобиографии // Человек в культуре Возрождения. – М.: Наука, 2001. – С. 239 -252.
- Крылова Ю. П. «Эта книга моя...». Владельцы и читатели «Книги поучений дочерям» Жоффруа де Ла Тура Ландри // Средние века. – М.: Наука, 2009. – С. 130 -148.
- Лучицкая С. И. Культура и общество западноевропейского средневековья / С. И. Лучицкая. – М. : Наука, 1994. – 486 с.

6. Теми практичних занять

-

7. Теми лабораторних занять

-

8. Самостійна робота (90ГОД.):

МОДУЛЬ I – ВЕРЕСЕНЬ, ЖОВТЕНЬ – 10 ГОД.

Тема 1. Простір і місця комунікації.

Тема 2. (2 год.)

Тема 3. (1 год.)

(7 год.)

МОДУЛЬ II – ЖОВТЕНЬ, ЛИСТОПАД – 8 ГОД.

ТЕМА 1. Гуманізм і гутенбергівська культура друкованого слова. (3 ГОД.)

Тема 2. Гуманістичне педагогічне спілкування (5 год.)

МОДУЛЬ III – ЛИСТОПАД, ГРУДЕНЬ – 10 ГОД.

Тема 1. Реформаційна комунікація в соціально-дискусійному просторі (10 год.)

Тема 2. Лексика соціального протистояння.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ: лекції, семінари.

МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ: усне опитування, поточне тестування, підсумкова модульна контрольна робота (тест), індивідуальні завдання.

9. Індивідуальні завдання

Підготовка доповідей і рефератів з історії комунікації на прикладі дипломного дослідження студента. Перед студентом ставиться завдання на основі джерельної бази дипломного проекту проаналізувати комунікативні особливості процесів, подій та явищ, які досліджуються у дипломному проекті. Тематика і питання такої доповіді узгоджуються з викладачем.

10. Методи навчання

Лекції, семінари, індивідуальні завдання, творчі роботи, реферування та ін.

11. Методи контролю

Індивідуальний контроль, усне опитування, письмові роботи, залік.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ ІСТОРИЧНА КОМУНІКОЛОГІЯ І КУЛЬТУРА КОМУНІКАЦІЇ ДОБИ СЕРДНЬОВІЧЧЯ Й РАНЬОГО МОДЕРНУ ” ЗА МОДУЛЬНОЮ СИСТЕМОЮ

Вид роботи (год.)	I модуль	II модуль	III модуль	Разом
Лекції	10	4	6	20
Семінари	6	4		10
Самостійна робота	50	10	30	90
Разом	66	18	36	120

РОЗПОДІЛ БАЛІВ ЗА РЕЙТИНГОВОЮ СИСТЕМОЮ

Модулі	I	II	III	Разом (балів)
Бали	0-34	0-33	0-33	0-100
Лекції	0-8	0-6	0-6	0-20
Семінари	0-14	0-14	0-14	0-25
Самостійна робота	0-8	0-6	0-6	0-20
Інші види робіт*	0-4	0-3	0-3	0-10
Модульний контроль	0-10	0-10	0-10	0-30
Підсумковий контроль		Залік	до 25 балів	

* Включають у себе: реферування наукової літератури, складання порівняльних таблиць, схем, участь в олімпіадах, студентську наукову роботу тощо.

Шкала оцінювання якості знань студентів:

90–100 балів - *відмінно* (A);

75–89 балів - *добре* (B);

60–74 балів - *задовільно* (D);

35–59 балів - *незадовільно* з можливістю повторного складання (FX);

0–34 балів - *незадовільно* з обов'язковим повторним курсом (F).

A (Відмінно)	90 – 100	Видатна робота з мінімальними помилками
B (Добре)	83 – 89	Вище середнього стандарту, але з деякими поширеними помилками
C (Добре)	75 – 82	В цілому хороша робота, але з помітними помилками
D (Задовільно)	68 – 74	Пристойно, але із значними помилками
E (Достатньо)	60 – 67	Задовольняє мінімальні вимоги
FX (Не прийнято)	35 – 59	Необхідно виконати певну додаткову роботу для успішного складання (допрацювати)
FF (Не прийнято)	0 – 34	Необхідна значна подальша робота (переробити)

13. Рекомендована література

Базова

1. Блок М. Феодалне суспільство. – К., 2002.
2. Блок М. Характерные черты французской аграрной истории. – М., 1957.
3. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст. Т. I. Структурі повсякденності: можливе і неможливе. – К., 1995.
4. Гуревич А.Я. Проблемы генезиса феодализма в Западной Европе. – М., 1970.
5. Гуревич А.Я., Харитонович Д.А. История средних веков. – М., 1995.
6. Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры. 2-е изд., – М., 1984.
7. Гутнова Е.В. Классовая борьба и общественное сознание крестьянства в средневековой Западной Европе. – М., 1984.
8. Гуревич А.Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. – М., 1990.
9. Гутнова Е.В. Историография истории средних веков. – 2-е изд. – М., 1985.
10. Дюби Ж. Трехчастная модель, или представление средневекового общества о себе самом. – М., 2000.
11. Егер О. Всемирная история в 4-х тт. – СПб, 1998. – Т. 2: Средние века.
12. История крестьянства в Европе: Эпоха феодализма. В 3-х тт. – М., 1985. – Т.1-2.
13. История Европы с древнейших времен до наших дней. В 8 т. – Т. 2.
14. История средних веков /Под ред. С.П. Карпова. – М., 1998.
15. Средневековая Европа. – М., 1988.
16. История Византии. В 3-х тт. – М., 1967.
17. Карпов С.П. Латинская Романия. – СПб, 2000.
18. Колесницкий Н.Ф. Феодалное государство (V – XV вв.) – М., 1988.
19. Косминский Е.А. Историография истории средних веков (V – середина XIX вв.) – М., 1963.
20. Корсунский А.Р., Гюнтер Р. Упадок и гибель Западной Римской империи и возникновение германских королевств. – М., 1984.
21. Корсунский А.Р. Раннефеодалное государство и формирование феодальной собственности в Западной Европе. – М., 1970.
22. Котельникова Л.А. Феодализм и город в Италии в VIII – XV вв. – М., 1987.
23. Курбатов Г.Л. История Византии. – М., 1984.
24. Левицкий Я.А. Город и феодализм в Англии. – М., 1987.
25. Ле Гофф Жак. Цивилизация средневекового Запада. – М., 1992.
26. Лінч Дж. Середньовічна церква. – К., 1994.
27. Люблинская А.Д. Источниковедение истории средних веков. – Л., 1955.
28. Люблинская А.Д. и др. Очерки по истории Франции. – Л., 1957.
29. Мильская Л.Т. Светская вотчина в Германии VIII – IX вв. и ее роль в закреплении крестьянства. – М., 1957.
30. Неусыхин А.И. Проблемы европейского феодализма. – М., 1974.
31. Петрушевский Д.М. Восстание Уота Тайлера. – М., 1937.
32. Рубель В.А. Історія цивілізацій Доколумбової Америки: Навч. посібник. – К., 2005.
33. Сказкин С.Д. Очерки по истории западноевропейского крестьянства в средние века. – М., 1968.
34. Словарь средневековой культуры / Под ред. А.Я. Гуревича. – М., 2003.
35. Средневековая Европа глазами современников и историков. – М., 1994. – Ч. 1-4.
36. Стоклицкая-Терешкович В.В. Очерки по истории немецкого города XIV – XV вв. – М., 1936.

37. Сапрыкин Ю.М. Социально-политические взгляды английского крестьянства в XIV – XVIII вв. – М., 1972.
38. Хилтон Р., Фаган Г. Восстание английского народа в 1381 г. – М., 1952.
39. Петрушевский Д.М. Очерки по истории английского государства и общества в средние века. – М., 1937.
40. Пти Дютайи Ш. Феодальная монархия во Франции и Англии в X – XIII вв. – М., 1938.
41. Подаляк Н.Г. Ганза: мир политики и торговли в XII – XVII столетиях. – К., 1998.
42. Ткаченко А.А. Экономическая история Западной Европы и Америки: учебное пособие. – Запорожье, 1998.
43. Тревельян Дж. Социальная история Англии. – М., 1959.
44. Хачатурян Н.А. Сословная монархия во Франции XIII – XIV вв. – М., 1989.
45. Хейзинга Й. Осень Средневековья. – М., 1988.
46. Штокмар В.В. История Англии в средние века. – М., 1973.
47. Элита и этнос Средневековья /Отв. ред. А.Л. Сванидзе. – М., 1995.
48. Ястребицкая А.Л. Западная Европа. Эпоха. Быт. Костюм. – М., 1978.
49. Успенский Ф.И. История Византийской империи. – М.: Мысль, 1999. – 827 с.

Допоміжна

1. Альфан Л. Великие империи варваров. От Великого переселения народов до тюркских завоеваний XI века / Пер. с франц. Некрасова М.Ю. – М., 2006.
2. Андреева О. Средневековье: культ прекрасной дамы / О. Андреева // Наука и жизнь. – 2005. – № 1. – С. 18 – 25.
3. Античная древность и Средние века: проблемы идеологии и культуры. – Свердловск, 1987.
4. Античный мир. Византия: К 70-летию проф. В.И. Кадеева. – Х., 1997.
5. Арест С. Орден госпитальеров / С. Арест // История. – 2002. – № 27 – 28 (16 – 31 июля) – С. 1 – 7. (Прилож. к газ. «Первое сентября»).
6. Ауров О. Образ жизни кастильского рыцаря XIII в. / О. Ауров // Вопросы истории. – 2003. – № 8. – С. 56 – 67.
7. Березкин Ю.Е. Инки: Исторический опыт империи / Ю.Е. Березкин. – Л., 1991.
8. Бернштам А.Н. Очерк истории гуннов / А.Н. Бернштам. – Л., 1951.
9. Бицилли П.М. Место Ренессанса в истории культуры / П.М.Бицилли. – СПб, 1996.
10. Бойцов М.А. Преступники под покровительством государя / М.А. Бойцов // Вестник Московского университета. Серия 8. История. – 2008. – № 5. – С. 3 – 18.
11. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм. В 3 т. / Ф. Бродель. – М., 1986 – 1992.
12. Буданова В.П. Готы в эпоху Великого переселения народов / Отв. ред. Б.А. Рыбаков. – 2-е изд.: испр. и доп. – СПб., 2001.
13. Бутромеев В.П. Алларих и Аттила // Бутромеев В.П. Древний мир: Книга для чтения. – М., 1996. – С. 209 – 222.
14. Вайян Д. История ацтеков. Пер. с англ. М.И. Баранович /Под ред. В.В. Струве. – М., 1949.
15. Вега Л.И. История государства инков / Л.И. Вега. – Л., 1974.
16. Волков А. Можно ли верить документам Меровингов и Каролингов? / А. Волков // Знание – сила. – 2001. – № 2. – С. 108 – 112.
17. Галленкамп. Майя. Загадка исчезнувшей цивилизации. – М., 1968.
18. Гизо Ф. История цивилизации во Франции / Ф. Гизо. – М., 1980. – Т. 4.
19. Глиняний В.П. Салічна правда – пам'ятка ранньофеодального права франків // Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник. – К., 2005. – С. 270 – 299.
20. Гороховський Є. Аттила – біч божий: історична особа та культурологічний феномен: Людина чи міф / Э. Гороховський //Хроніка 2000. – 1996. – № 16. – С. 55 – 65.

21. Гречка М. Співтовариство «Євро-Азія» і «Шовковий шлях» / М. Гречка. – К., 2008.
22. Григулевич И. Инквизиция перед судом истории / И. Григулевич // Вопросы истории. – 1968. – № 12. – С.123 – 134.
23. Гринкевич О. Великий шовковий шлях / О. Гринкевич // Політика і час. – 2004. – № 1. – С. 81 – 88.
24. Гуляев В.И. Доколумбовы плавания в Америку: мифы и реальность / В.И.Гуляев. – М., 1991.
25. Гуляев В.И. Сколько раз открывали Америку? / В.И.Гуляев.– М., 1978.
26. Гумилев Л.Н. История народа хунну / Л.Н. Гумилев. – М., 2004.
27. Гуревич А.Я. Культура и общество средневековой Европы глазами современников / А.Я.Гуревич. – М., 1989.
28. Гутнова Е.В. Возникновение английского парламента (Из истории английского общества и государства XIII в.) / Е.В. Гутнова. – М., 1960.
29. Джилберт Э. Тайны маяя / Э. Джилберт. – М., 2000.
30. Диль Ш. Византийские портреты / Ш. Диль. – М., 1994.
31. Добиаш-Рождественская О.А. Крестом и мечом. Приключения Ричарда I Львиное Сердце / О.А. Добиаш-Рождественская. – М., 1991.
32. Дряхлов В.Н. Борьба церкви с язычеством в королевстве Меровингов / В.Н. Дряхлов // Вопросы истории. – 2010. – № 1. – С. 119 – 125.
33. Дудникова Г.П. История костюма / Г.П. Дудникова. – Ростов-на-Дону. – 2003.
34. Ефимова С.Г. Средневековая Европа: антропология и миграция населения / С. Г. Ефимова // Природа. – 1996. – № 7. – С. 80 – 93.
35. Заборов М.А. История крестовых походов в документах и материалах / М.А. Заборов. – М., 1977.
36. Заборов М.А. Крестовые походы / М.А. Заборов. – М., 1956.
37. Заборов М.А. Крестоносцы и их походы на Восток в XI – XIII веках / М.А. Заборов. – М., 1962.
38. Заборов М.А. Крестоносцы на Востоке / М.А. Заборов. – М., 1980.
39. Зайцев И. Средневековые сословно-представительные учреждения (Англии и Франции) / И. Зайцев // История. – 1998. – № 24. – С. 7 – 12, 16. (Прилож. к газ. «Первое сентября»).
40. Занков Д. Средневековые ведовские процессы. Раскрыта ли тайна охоты на ведьм / Д. Занков //Наука и жизнь. – 2004. – № 2. – С. 82 – 88.
41. Захаров В.А. Мальтийский орден и его место в системе европейских государств / В.А. Захаров // Вопросы истории. – 2006. – № 8. – С. 22 – 37.
42. Захаров В.А. Современный Мальтийский орден: взгляд сквозь века / В.А. Захаров // Новая и новейшая история. – 2004. - № 1. – С. 184 – 204.
43. Зубрицкий Ю.А. Инки-кечуа: Основные этапы истории народа / Ю.А. Зубрицкий. – М., 1975.
44. Иванов Л.Л. Вакханки и куртизанка: с древнейших времен до наших дней / Л.Л. Иванов. – М., 1993.
45. Из истории культуры средних веков и Возрождения. – М., 1976.
46. Историки эпохи Каролингов / Пер. с лат. М.С. Петровой. – М., 2000.
47. История Византии в 3-х томах /Редкол. С.Д. Сказкин и др. – М., 1967.
48. История войн. Т. 1. /Авт.-сост. Головки Н.Н. – Ростов-на-Дону, 1997.
49. История крестовых походов /Под ред. Дж. Райли-Смита. – М., 1998.
50. Історія держави і права зарубіжних країн (Середні віки та ранній новий час): Навч. посібн. /За ред проф. Б.Й. Тищика. – Львів, 2006.
51. Каждан А.П. Два дня из жизни Константинополя. – СПб, 2002.
52. Кардини Ф. Истоки средневекового рыцарства / Сокр. и пер. с итал. В.П. Гайдука. – М., 1987.
53. Карпов С.П. Латинская романия. – СПб., 2000.
54. Карсавин Л.П. Монашество в средние века. – М., 1992.

55. Карсавин Л.П. Франки, лангобарды и папский Рим / Л.П. Карсавин // История Европейской культуры. – СПб, 2003. – Т. 1. – С. 280 – 318.
56. Керам К.В. Первый американец: Загадки доколумбовой эпохи. – М., 1979.
57. Кикило В. Мальтийские рыцари с православной душой / В. Кикило // Эхо планеты. – 2010. – № 7 – 8. – С. 33 – 36.
58. Ким О.В. К вопросу о ранней модернизации в Европе и России / О.В. Ким // Средние века. – 2009. – № 1 – 2. – С. 139 – 155.
59. Клименко В.В. Климат и история в Средние века / В.В. Клименко // Восток. – 2003. – № 1. – С. 5 – 41.
60. Кнорозов Ю.В. Иероглифические рукописи майя. – Л., 1975.
61. Кобів Й. Життя Карла Великого / Й. Кобів // Всесвіт. – 2006. - № 5 – 6. – С. 85 – 102.
62. Колесниченко Н.Ф. Священная Римская империя: притязания и действительность. – М., 1977.
63. Корсунский А.Р. К дискуссии об “ Эдикте Теодориха” / А.Р. Корсунский // Европа в средние века: экономика, политика, культура. – М.: Изд-во “Наука”, 1972. – С. 16 – 32.
64. Котельникова Л.А. Феодализм и город в Италии в VIII – XV веках. – М., 1987.
65. Кривцов Н. Сокровище тамплиеров / Н. Кривцов // Вокруг света. – 2001. – № 2. – С. 28 – 35.
66. Кулаева С.Б. Символические жесты зависимости в оформлении средневекового оммажа / С.Б. Кулаева // Одиссей. – 2002. – М., 2002.
67. Кулаковский Ю.А. Избранные труды по истории аланов и Сарматии / Ю.А. Кулаковский. – СПб., 2000.
68. Кулаковский Ю.А. История Византии. 395 – 518 года. – СПб., 2003.
69. Кулаковский Ю.А. История Византии. 518 – 602 года. – СПб., 2003.
70. Кулаковский Ю.А. История Византии. 602 – 617 года. – СПб., 2004.
71. Культурный облик средневекового торговца // Преподавание истории в школе. – 2004. – № 8. – С. 59 – 61.
72. Липшиц Е.Э. Право и суд в Византии в IV – VIII вв. – Л., 1976.
73. Литаврин П. Как жили византийцы. – 2-е изд. – СПб, 2000.
74. Малов В.Н. Меровинги / В.Н. Малов // Вопросы истории. – 2000. – № 6. – С. 150 – 157.
75. Мельвиль М. История ордена Тамплиеров. – СПб., 2000.
76. Михальченко Н. Мальтийский орден в России: история и самозванцы / Н. Михальченко // Эхо планеты. – 2006. – № 24. – С. 40 – 43.
77. Мишин Д.Е. Викинги в мусульманской Испании // Восток. – 2003. – № 5. – С. 32 – 41.
78. Моця О. Українські козаки і західноєвропейські лицарі (порівняльна характеристика) / О. Моця // «Істину встановлює суд історії». Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка. – К., 2004. – Т. 2. Наукові студії. – С. 147 – 157.
79. Моця О.П. Дружинники – козаки – лицарі / О. П. Моця // Археологія. – 1994. – № 1. – С. 99 – 110.
80. Невгод В. Дами в поході [Учать жінок в хрестових походах] / В. Невгод // Людина і світ. – 2002. – № 3. – С. 63 – 64.
81. Нищенко В. Бізнесмени Середньовіччя / В. Нищенко // Науковий світ. – 2001. – № 12. – С. 22 – 23.
82. Орлов В. Инквизиция / В. Орлов // История. – 1997. – № 4. – С. 103 – 185.
83. Осокин Н.А. История средних веков. – Минск, 2003.
84. Оссовская М. Рыцарь и буржуа. Исследования по истории морали. – М., 1987.
85. Пастуро М. Повседневная жизнь Франции и Англии во времена рыцарей Круглого стола. – М., 2001.
86. Перруа Э. Столетняя война / Пер. с франц. М.Ю. Некрасова. – М., 2006.
87. Подоляк Н. Меч і корона: Карл Великий – перший середньовічний архітектор європейської єдності // Історія в школах України. – 2007. – № 4. – С. 41 – 45.
88. Про лицарів та лицарство // Все для учителя. – 2005. – № 5-6 (березень). – С. 85 – 95.
89. Проблемы социальной истории и культуры средних веков и раннего Нового времени. Вып. 4 / Под ред. Г.Е. Лебедевой. – СПб., 2003.

90. Проблемы социальной истории и культуры средних веков и раннего Нового времени. Вып. 5 / Под ред. Г.Е. Лебедевой. – СПб., 2005.
91. Ришар Ж. Латино-Ерусалимское королевство. – СПб., 2002.
92. Рус А. Народ майя. – М., 1986.
93. Рутенбург В. И. Теория и практика итальянского абсолютизма // Европа в средние века: экономика, политика, культура. – М., 1972. – С. 225 – 236.
94. Рюкуа А. Средневековая Испания. – М., 2006.
95. Сванидзе А.А. Деревенские ремесла в средневековой Европе. – М., 1985.
96. Сванидзе А.А. Эпоха Средних веков: хронологические границы / А.А. Сванидзе // Средние века. – 2009. – № 1 – 2. – С. 51 – 59.
97. Сергеев А.Г. Правители государств и отцы церкви Европы за 2000 лет / А.Г. Сергеев. – Владимир, 1997.
98. Сериков С. Гунни: хто вони і звідки? / С. Сериков // Вісник АН України. – 1994. – № 2. – С. 19 – 24.
99. Сиротенко В. Т. История международных отношений в Европе во второй половине IV – начале VI вв. – Пермь, 1975.
100. Скржинская Е. Русь, Италия и Византия в Средневековье. – СПб., 2000.
101. Смирнов В. Предвечная империя тамплиеров / В. Смирнов // Наука и религия. – 2005. – № 8 – 11.
102. Стам С.М. Некоторые актуальные вопросы изучения средневекового города // Средневековый город. Вып. 6. – Саратов, 1981.
103. Стучевский И.А. Атила / И.А. Стучевский // Вопросы истории. – 1968. – № 12. – С. 208 – 213.
104. Судьбы и образы женщин средневековья. – СПб., 2001.
105. Супруненко Ю.П. Развенчанные мифы: (Кровавые тайны древних варваров) / Ю.П. Супруненко // Природа и человек. – 2007. – № 4. – С. 40 – 41.
106. Сушинський Б.І. Всесвітня історія лицарства. – Одеса, 2005.
107. Уваров П.Ю. Что такое Средние века? / П.Ю. Уваров // Средние века. – 2009. – № 1 – 2. – С. 45 – 51.
108. Успенский Ф.И. История крестовых походов. – СПб., 2000.
109. Филиппов Б. Империя и папство в средние века: вокруг клюнийской реформы // История. – 1997. – № 8 (февраль). – С. 5 – 9. (Прилож. к газ. «Первое сентября»).
110. Филиппов В. Женщина в средневековом обществе // История. – 1996. – № 40 (октябрь). – С. 1 – 6 (Приложение к газете «Первое сентября»).
111. Филиппов В. Женщина Средневековья / В. Филиппов // Наука и религия. – 2001. – № 3. – С. 36 – 39.
112. Філіпенко А.С. Міжнародні господарські зв'язки часів середньовіччя / А.С. Філіпенко // Міжнародні економічні відносини: історія. – К., 2006. – С. 102 – 139.
113. Флори Ж. Идеология меча: Предыстория рыцарства. – СПб., 1999.
114. Хоменко Г. Цей вічний «Шовковий шлях» / Г. Хоменко // Хроніка 2000. – № 33. – С. 341 – 345.
115. Черных А.П. Гербовники XIV века / А.П. Черных // Средние века. – 2009. – № 1 – 2. – С. 212 – 241.
116. Черняк Е.В. Пять столетий тайной войны: Из истории секретной дипломатии и разведки. – М., 1985.
117. Шмітт Ж.К. Сенс жесту на середньовічному Заході. – Х., 2002.
118. Шпаковский В. Бронзовой статуе подобный: [Рыцарское вооружение] / В. Шпаковский // Техника – молодежи. – 2007. – № 1. – С. 52.
119. Юнусов А.С. Восточное рыцарство (в сравнении с западным) / А.С. Юнусов // Вопросы истории. – 1986. – № 10. – С. 101 – 112.
120. Юсим М.А. Средние века: термин и образ / М.А. Юсим // Средние века. – 2009. – № 1 – 2. – С. 59 – 61.

121. Ястребицкая А.Л. Европейский город (Средние века – раннее Новое время). Введение в современную урбанистику / А.Л. Ястребицкая. – М., 1993.

15. Інформаційні ресурси

<http://www.vostlit.info/>
<http://www.fordham.edu/halsall/sbook2.html>
<http://www.hist.msu.ru/ER/sozrces.htm>
<http://www.utm.edu/staff/globeg/heroic.shtml> (Medieval French Heroic Literature)
www.questia.com
<http://gumilevica.kulichki.net/VAA/index.html>
<http://www.ebookee.com>
<http://avaxhome.ws/ebooks/history-military/729193.html>
<http://historic.ru/lostcivil/>
<http://www.allbest.ru/union/c/f.cgi?597>
<http://history.rin.ru/>
<http://historic.ru>
<http://www.humanities.edu.ru/>
<http://www.centant.pu.ru/>
<http://www.hist.nsu.ru/ER/sources.htm>
<http://www.hrono.ru/> (Хронология).
<http://apropospage.com/history/parag1/hist1.html> (Англия XII в.).
http://enoth.boom.ru/Crusadec/ Crusade_Usp10_Bibl.htm
<http://scientist.nm.ru/allborttles.html>
<http://artclassic.edu.ru/>
http://www.countries.ru/library/middle_ages/index.htm
<http://www.architektura.com/> <http://www.tambov.fio.ru/vjpusk/vjp002/zabot/20/titul.htm>
www.archaeology.ru
www.archive.org/bookmarks/Alib
<http://militera.lib.ru>
www.xlegio.com
<http://xlegio.enjoy.ru/sources/index.htm>
www.ashgate.com/cataloguedownload